
Fitna en de media

Een onderzoek naar aandacht en rolpatronen

Otto Scholten
Nel Ruigrok
Martijn Krijt
Joep Schaper
Hester Paanakker
April 2008

1. Vooraf

1.1. Inleiding

Wilders, zijn film *Fitna*, de islam en koran, de vrijheid van meningsuiting, een mogelijke crisis en veel negatieve reacties uit vooral moslimlanden zijn tussen eind november en de eerste week van april de ingrediënten voor een berichtenstroom in de landelijke dagbladen. Startpunt is op 28 november 2007 een nieuwsbericht op de voorpagina van *De Telegraaf*. 'Provocerende film Wilders', luidt de kop. In het bericht wordt duidelijk dat Geert Wilders 'in stilte' werkt aan een anti-koran film die eind januari op de publieke omroep zal worden uitgezonden. Kringen rond het kabinet melden dat het kabinet met bezorgdheid heeft gereageerd op deze geruchten. Met kleine tussenpozen blijft het nieuws over de aangekondigde film vervolgens prominent in de dagbladen verschijnen. Zonder dat iemand de film heeft gezien, wordt er hevig gediscussieerd over de mogelijke gevolgen van de film in binnen- en buitenland. Gemeenten, het bedrijfsleven, ambassades en het kabinet nemen allen maatregelen en houden rekening met ernstige gevolgen. Op 27 maart is de film te zien op onder andere videosite www.liveleak.com. De dagen erna vullen de bladen zich met vele artikelen over de inhoud en de consequenties van de film.

In dit rapport onderzoeken we de media-aandacht rond de aankondiging, aanloop naar en bespreking van de film *Fitna*. We zullen hierbij antwoord geven op de vraag hoeveel aandacht de Nederlandse dagbladen besteedden aan de film, over welke onderwerpen er werd gedebatteerd, wie kritiek uitten op wie of wat, en in hoeverre de islam danwel Wilders in het nieuws werd neergezet als gevaar voor onze samenleving.

1.2. Methode

Dit onderzoek is gebaseerd op de berichtgeving in de volgende dagbladen: *de Volkskrant*, *De Telegraaf*, *NRC Handelsblad*, *Trouw*, *Algemeen Dagblad*, *NRC Next*, *Reformatorisch Dagblad*, *Nederlands Dagblad*, *het Parool* en de gratis kranten *Spits*, *Metro* en *Dag*. Alle artikelen in de periode 28 november 2007 tot en met 8 april 2008 waarin Geert Wilders en de film voorkomen, zijn in het onderzoek opgenomen. In totaal gaat het om 1297 artikelen.

De inhoud van de koppen en leads van de artikelen is vervolgens geanalyseerd volgens de NET-methode (Network Analysis of Evaluative texts). Deze methode is gebaseerd op het idee dat de impliciete of concrete inhoud van een tekst weergegeven kan worden als een netwerk van positieve of negatieve relaties tussen de actoren en issues zoals genoemd in de tekst. Deze relaties worden beschreven in gecodeerde zinnen (Van Cuilenburg et al., 1986; De Ridder and Kleinnijenhuis, 2001) en zijn samenstellingen van een subject, een predicat en een object. Het subject en het object worden benoemd op basis van een vooraf gedefinieerde lijst met concepten (ontologie).¹ De inhoudsanalyse van de artikelen over Wilders en zijn film heeft voor de periode 28 november 2007 tot en met 8 april 2008 volgens bovenstaande methode een verzameling van 7771 gecodeerde zinnen opgeleverd.

¹ Voor een uitgebreide toelichting op de methodologie voor de analyses verwijzen we naar www.nieuwsmonitor.net/methode

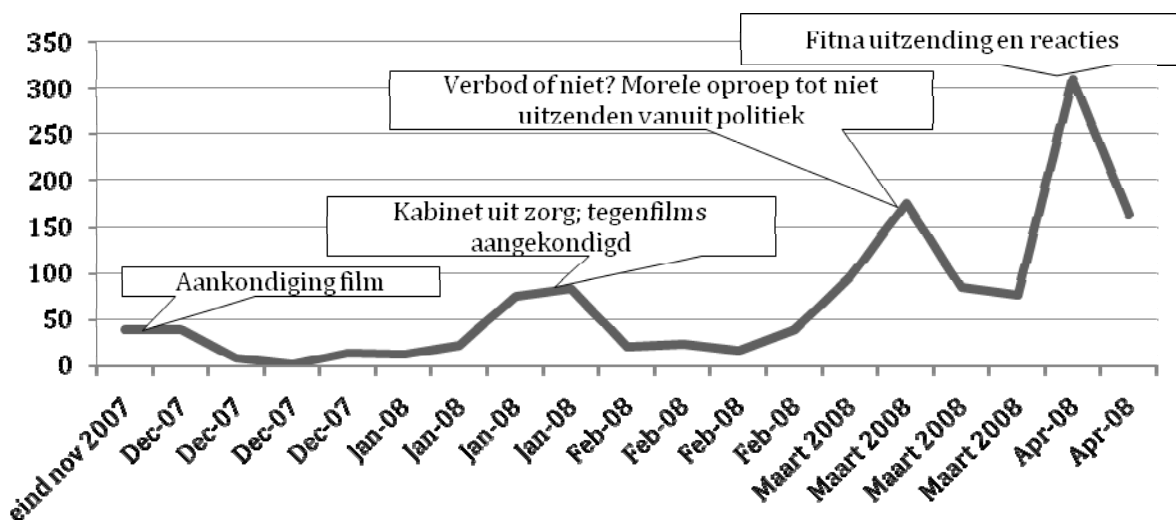
2. Aandachtgolven

2.1. De gebeurtenissen

Na de aankondiging van de film in *De Telegraaf* op 28 november 2007, barst het nieuws over de film los. In figuur 1 geven we een overzicht van de aandachtsverdeling over de gehele onderzoeksperiode. Te zien is hoe door de weken heen de aandacht op en neer golft. Wat daarbij in algemene zin opvalt, is dat naarmate de tijd vordert er meer en meer kolommen worden ingeruimd voor Wilders en Fitna. De pieken in de aandacht voor Wilders en zijn film worden steeds hoger.

Na de aankondiging van de film eind november 2007 zijn de reacties overwegend bezorgd van toon. 'Film Wilders brengt landgenoten in gevaar', waarschuwt minister Verhagen van Buitenlandse zaken op 29 november in *De Telegraaf*. *Het Parool* kopt diezelfde dag: 'Film Wilders valt nu al slecht; Allochtone jeugd zal auto's in brand steken.' In *Algemeen Dagblad* is columnist Jerry Goossens aanzienlijk minder bezorgd over de mogelijke gevolgen van de film. Hij typeert de film als 'een soort Da Vinci Code voor islamofoben' en stelt dat we niet bang hoeven zijn voor reacties vanuit de moslimgemeenschap. Niettemin begint een aantal bezorgde Nederlanders, onder aanvoering van Doekle Terpstra, een tegenbeweging onder de naam 'Verzetsbeweging tegen Wilders' (*De Telegraaf*, 2 december 2007). Daarna ebt de aandacht voor Wilders en zijn film snel weg.

Figuur 1. Aantal artikelen per week in de twaalf dagbladen over Wilders en Fitna

Half januari 2008 neemt de aandacht voor de film weer toe. Ministeries, gemeenten en ambassades nemen maatregelen om te anticiperen op de mogelijke gebeurtenissen na het uitkomen van de film ('Nederland zet zich schrap voor gevolgen film Wilders', *Algemeen Dagblad*, 17 januari 2008). Premier Balkenende zegt in het tv-programma *EénVandaag*: "Er zijn meer crises geweest, maar dit is wel een forse (*de Volkskrant*, 19 januari 2008)." Critici van Wilders, onder wie Dibi, Tweede-Kamerlid voor GroenLinks, kondigen 'tegenfilms' aan ('Dibi wil tegenfilm maken', *NRC Handelsblad*, 21 januari). Wilders 'ergert' zich ondertussen aan de 'hype'. 'Gekkenwerk' is het, aldus Wilders: "Laten we geen paniek veroorzaken nog voordat er een minuut is uitgezonden. Ik zou zeggen: wacht de film af en oordeel daarna.' Omstuwd door journalisten in het Tweede Kamergebouw, moest de leider van de Partij voor de Vrijheid gisteren zeggen of de film al af is." (*Nederlands Dagblad*, 23 januari 2008). Een paar dagen later, op 26 januari, laat hij in *De Telegraaf* wat meer los over de film. Eind maart wordt de film die tot dan toe geen naam heeft, uitgezonden en als bewijs dat hij er echt aan werkt, wordt het 'openingsshot' getoond. Vervolgens zakt de aandacht voor Wilders en zijn film geruime tijd naar een veel lager niveau.

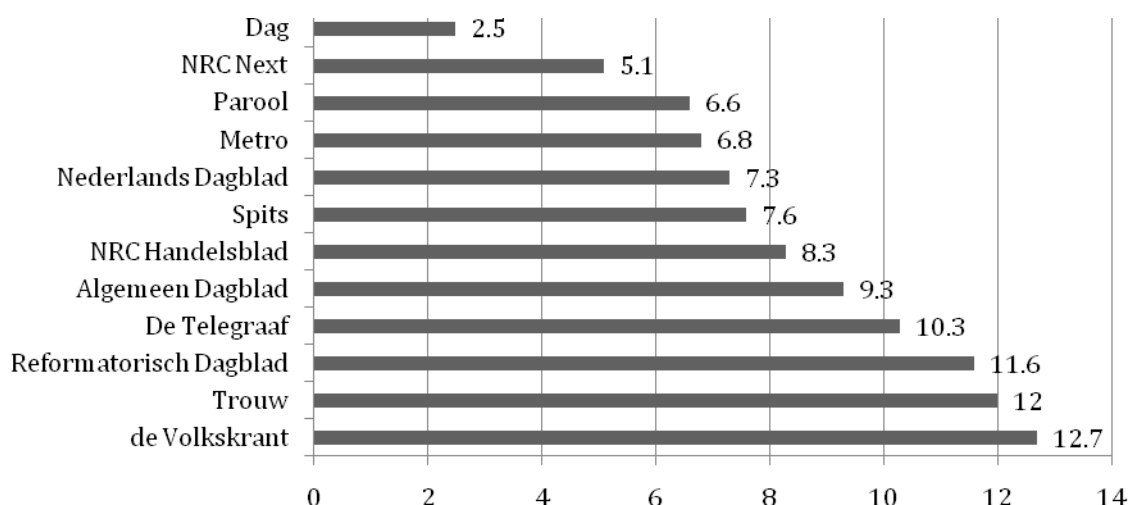
Op 11 februari maakt Wilders de naam van de film bekend: "Wilders' filmpje heet 'Fitna'" (*NRC Next*, 11 februari 2008). Daarmee wordt een nieuwe, nog grotere golf van aandacht ingeluid. In de loop van februari en maart rijst de vraag of de aangekondigde film verboden kan en moet worden. Onder andere het CDA en minister Maxime Verhagen roepen op om de film niet uit te brengen, maar andere politieke partijen vinden dat de film onder de vrijheid van meningsuiting valt ('CDA wilde verbod op film Wilders', *het Parool*, 3 maart). Verhagen vraagt in Brussel aan andere EU-lidstaten om een eensgezind standpunt over Fitna te laten horen ('Verhagen wil eensluidend geluid EU over film Fitna van Wilders', *Spits*, 7 maart). Wilders geeft het kabinet ervan langs, omdat Balkenende hem nogmaals oproept 'nog eens goed na te denken' over de gevolgen van het uitzenden van de film. "Balkenende is een zwakke, bange man", sneert Wilders in *Spits* op 3 maart. De eerdere aankondiging dat de publieke omroep Wilders' film zal uitzenden, blijkt voorbarig: geen enkele omroep wil zijn film uitzenden, zo blijkt na een rondgang van de politicus (*de Volkskrant*, 6 maart). Vanuit het buitenland gaan in de weken erna meer stemmen op om de film te verbieden, Nederlandse vlaggen worden verbrand in Afghanistan en de Taliban kondigt aan het geweld te zullen intensiveren ('Opnieuw Wilders-protesten', *Spits*, 13 maart). Ook het bedrijfsleven roert zich, bang voor de gevolgen van de film voor de Nederlandse belangen in moslimlanden ('Bedrijfsleven voorbereiden op film Geert Wilders', *De Telegraaf*, 22 maart).

Donderdag 27 maart verschijnt de film Fitna op het internet. Dat zorgt voor een derde en veruit hoogste piek in de aandacht voor Wilders en zijn film. 'Balkenende: Wilders wil alleen kwetsen' (*De Telegraaf*, 28 maart) is tekenend voor de reacties in de dagen na het verschijnen van de film. Fitna wordt vooral door politici erg kritisch ontvangen, de voorspelde dan wel verwachte heftige reacties in de samenleving blijven uit. In de Tweede Kamer pakken fractievoorzitters van andere partijen de PVV-leider hard aan ("Pyromaan" Wilders onder vuur', *NRC Next*, 2 april). En meerdere dagbladen analyseren na het verschijnen van Fitna wat er de laatste maanden eigenlijk is gebeurd. Het *Reformatorisch Dagblad* reflecteert op 28 maart: "Na weken van spanning weten burgers en politici eindelijk waarop ze zo lang wachtten. De fantoomfilm is geen 1 aprilgrap. Wie is de man die Nederland en de rest van de wereld maandenlang in gijzeling hield?"

2.2. Aandacht per krant

Na de algemene schets van de aandacht door de weken heen is het interessant om te kijken hoe het met de aandacht voor Fitna zit in de afzonderlijke kranten. Figuur 2 laat die verdeling zien.

Figuur 2. Aandacht voor Wilders en Fitna in procenten per dagblad

Een aantal dingen valt hierbij op. De meeste artikelen zijn verschenen in *de Volkskrant*, gevolgd door *Trouw*, het *Reformatorisch Dagblad* en *De Telegraaf*. Zij nemen ieder meer dan 10 procent van de totale aandacht voor hun rekening, in totaal bijna de helft van alle artikelen zoals gevonden in het nieuws (46,6 procent). De minste artikelen vinden we terug in *Dag*. Deze krant neemt slechts 2,5 procent van het totaal aantal berichten voor haar rekening.

3. Een Fitna-hype?

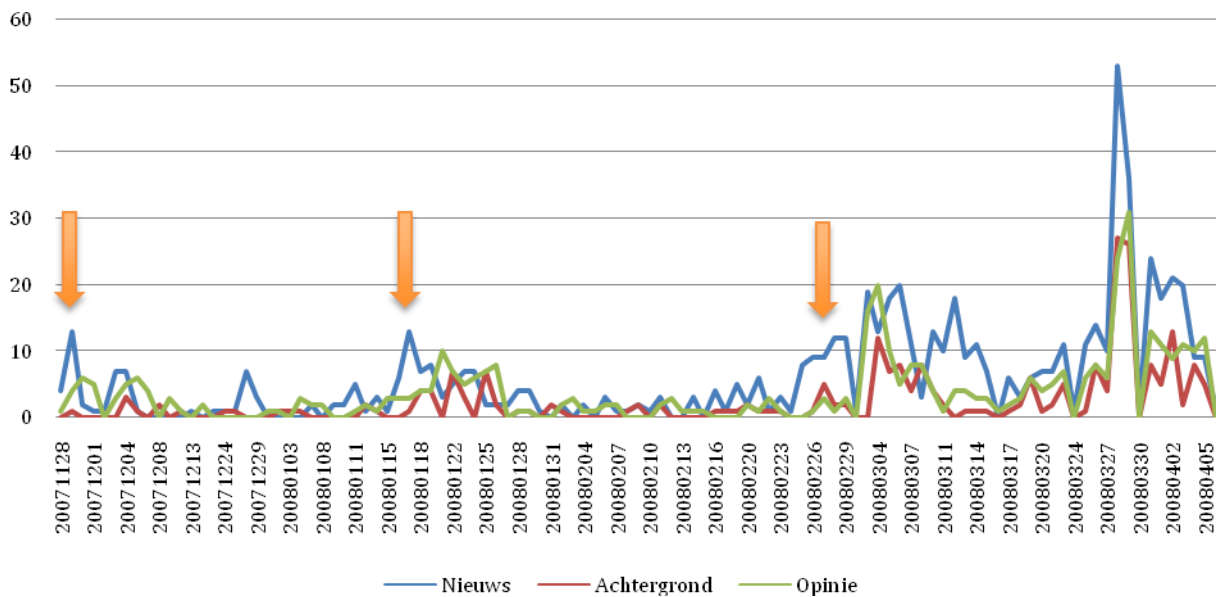
'De hype was veel beter dan de film' schrijft Mark Moorman de dag na het verschijnen van de film (*het Parool*, 28 maart 2008). In deze paragraaf gaan we na of rond de film van Wilders sprake was van een hype. Peter Vasterman omschrijft een hype als volgt: 'een mediabrede, snel piekende nieuwsgolf die één gebeurtenis als startpunt heeft en die voor het grootste deel het gevolg is van zichzelf versterkende processen binnen de nieuwsproductie' (Vasterman, 2005). Om na te gaan of sprake is van een hype, hanteren we twee indicatoren die wijzen op een zichzelf versterkend proces binnen de nieuwsproductie, te weten:

- **Nieuwsvormen:** Een eerste indicatie voor een mediahype is de samenstelling van de nieuwsstroom over een bepaald onderwerp naar nieuwsvorm: We onderscheiden drie hoofdvormen:
 1. nieuwsberichten: artikelen waarin de 'feiten' worden gemeld;
 2. achtergrondinformatie: artikelen waarin duiding wordt gegeven aan de 'feiten';
 3. opiniestukken: artikelen van journalisten, experts en burgers waarin zij hun mening uiten over de 'feiten'.Als in de loop van de tijd in de berichtgeving artikelen in de categorieën 'achtergrondinformatie' en 'opiniestukken' steeds sterker in de meerderheid komen en artikelen in de categorie 'nieuwsberichten' dus een steeds kleiner deel van het nieuws over een bepaald onderwerp gaan vormen, wijst dit op een hype, oftewel een zichzelf versterkend proces in de nieuwsproductie: er is immers kennelijk weinig tot geen nieuw nieuws te melden en toch blijft het onderwerp ruim de aandacht trekken;
- **Actie-reactie keten:** Een tweede indicatie voor een mediahype is het op gang komen van een actie-reactie keten: na een eerste uitspraak van een (politieke) actor, volgt er een stroom reacties van andere politieke actoren, deskundigen, opiniemakers en burgers.

3.1. Vormen van nieuws

De opbouw van de berichtgeving in de kranten laat bij elke piek in de aandacht hetzelfde patroon zien: nieuwsberichten worden gevolgd door artikelen met achtergrondinformatie en opiniestukken. Dat is een te verwachten volgorde: zonder nieuws geen achtergrondinformatie en geen opiniestukken. Opvallend is dat nieuwsberichten veruit het grootste deel van de totale berichtgeving over Wilders en zijn film blijven uitmaken. Wat dat betreft kan dus niet gesproken worden van een hype. Eerder onderzoek naar een affaire liet zien dat de aandacht voor achtergrond en opinies de overhand krijgt naarmate aan affaire vordert (Scholten et al., 2007, pp. 78 – 80). Wanneer we de verdeling van de aandacht over de onderscheiden nieuwsvormen per dag bekijken krijgen we het volgende beeld (zie figuur 3). In deze grafiek is duidelijk te zien dat vrijwel elke toename in het aantal artikelen in de categorieën 'achtergrondinformatie' en 'opiniestukken' voorafgegaan wordt door een piek in het aantal nieuwsberichten. Kortom: alleen 'nieuw nieuws' leidt enkele keren tot een (flink) stijgend aantal artikelen in de categorieën 'achtergrondinformatie' en 'opiniestukken'. In feite de klassieke rol van media die nieuws voorzien van achtergrond en duiding.

Figuur 3. Aantal artikelen over Wilders per dag uitgesplitst naar genre

3.2. Bronnen: wie volgt wie op de nieuwsgolven?

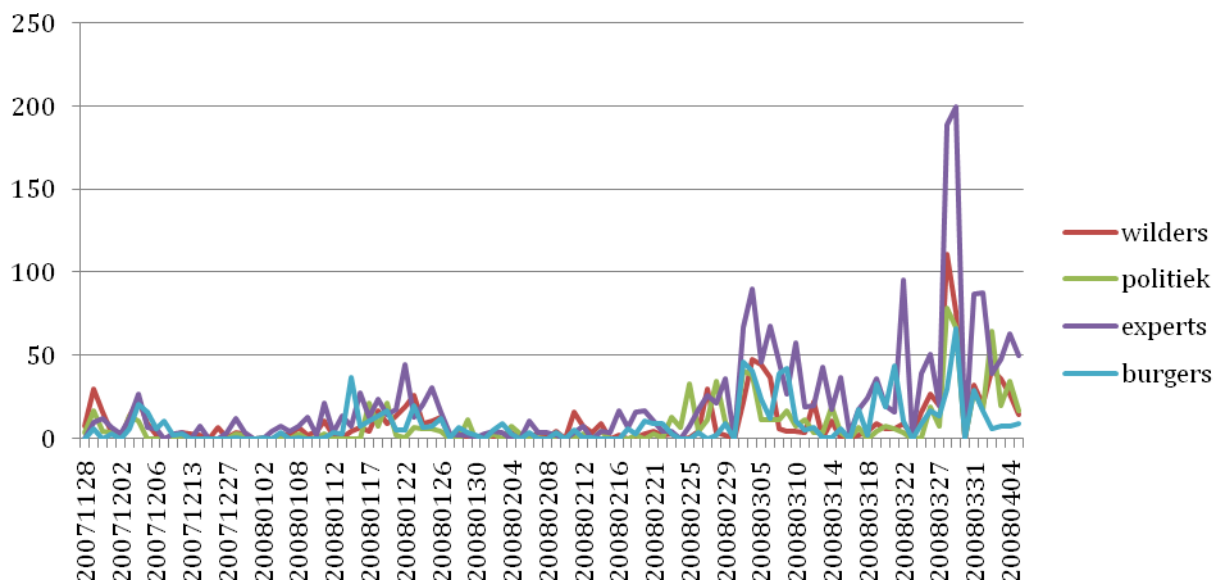
De vraag is vervolgens echter wie voor dat ‘nieuwe nieuws’ zorgt dat voorafgaat aan meer achtergrondinformatie en opiniestukken. Is Wilders de bron van dat ‘nieuwe nieuws’, zijn het andere politici die (nogmaals) reageren op de aangekondigde film of zijn het deskundigen die wat melden en daarmee een reactie van andere mensen oproepen? Deze vragen vormen een tweede indicatie voor een hype rond een thema. Hierbij gaat het om het op gang komen van ‘actie-reactie-keten’. Om te achterhalen of van een dergelijk mechanisme sprake is en wie als gangmaker beschouwd kan worden, moeten de bronnen in het nieuws over Wilders en zijn beeld gebracht worden. In totaal komen we ruim 120 verschillende bronnen tegen in het nieuws. Deze bronnen hebben we samengevoegd in vier verschillende groepen:

- Wilders (en andere vertegenwoordigers van de PVV);
- Overige politieke actoren;
- Deskundigen (moslims, imams en buitenlandse politici, maar ook experts op het gebied van religie, wetgeving etc.);
- Burgers, die via lezersbrieven hun mening uiten of direct worden geciteerd in de artikelen.

In figuur 4 geven we weer in hoeverre deze verschillende groepen actoren in het nieuws verschijnen. Hierbij kijken we naar het aantal artikelen waarin zij een of meerdere malen worden geciteerd.

Eind november is Wilders’ aankondiging van een film over de Koran het startpunt van een in de maanden daaropvolgend periodiek hoog oplopende discussie. In de week na de aankondiging zijn het vooral deskundigen en burgers die verhoudingsvaak voor (scherpe) reacties zorgen. In januari bij de tweede piek in aandacht is het beeld niet anders. Wilders is in de tweede week van januari in het nieuws, waarna een golf van artikelen volgt waarin deskundigen, lezers en (in mindere mate) andere politieke actoren reageren en hun mening over Wilders en de film kenbaar maken.

Figuur 4. Overzicht hoe frequent de diverse bronnen per dag in het nieuws verschijnen

Met het voortschrijden van de tijd neemt de intensiteit van de reacties toe. In februari komen andere politieke actoren met hun opvattingen over Wilders en de film vaker in het nieuws dan Wilders zelf. De reacties van die andere politieke actoren worden steeds heftiger. Uit een nadere analyse blijkt dat de andere politieke actoren Wilders volgen: als hij niet in het nieuws komt, dan blijft het stil rond Wilders en de film, komt Wilders in het nieuws dan volgen de andere politieke actoren met (steeds heftiger) reacties.

Wat deze tweede indicator van een hype betreft kunnen we stellen dat er duidelijk sprake is van een dergelijke dynamiek. De actie van Wilders veroorzaakt een steeds sterkere reactie van de andere betrokkenen.

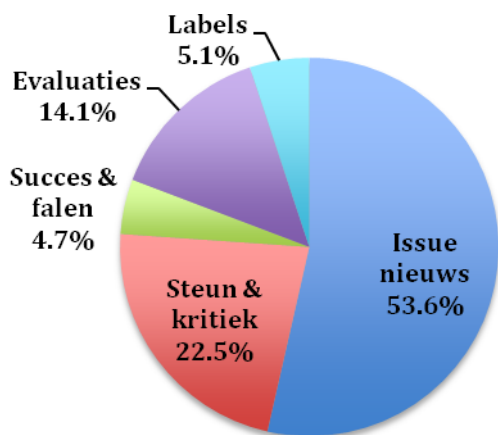
3.3. Waar gaat de berichtgeving over?

Niet alleen de frequentie, ook de context waarbinnen Wilders en zijn aangekondigde film in het nieuws voorkomen is van belang. In deze paragraaf gaan we in op de invalshoek van het nieuws. We maken onderscheid tussen:

1. inhoudelijk nieuws over het onderwerp, het zogenaamde issuenieuws;
2. nieuws over steun en kritiek, ofwel zinnen waarin actoren steun dan wel kritiek uiten richting andere actoren;
3. nieuws met positieve of negatieve evaluatieve uitspraken van de betrokken actoren;
4. nieuws over succes en falen van de betrokken actoren en
5. uitspraken die het nieuws 'inkleuren', de zogenaamde labels met positieve of negatieve bijvoeglijke en zelfstandige naamwoorden.

Uit het cirkeldiagram in figuur 5 spreekt dat iets meer dan de helft van het nieuws over inhoudelijke zaken gaat. Ruim een vijfde van de uitspraken heeft betrekking op directe steun en kritiek van politici, burgers, media en deskundigen. Het aantal evaluatieve uitspraken waarin iemand als goed of slecht wordt beoordeeld blijft daar behoorlijk bij achter met ruim veertien procent. Uitspraken over het succes en falen van de actoren en issues komt veel minder voor (bijna vijf procent), evenals het inkleuren van het nieuws, door middel van positieve of negatieve labels (iets meer dan vijf procent).

Figuur 5. **Overzicht uit welke soorten nieuws de berichtgeving bestaat**

Het cirkeldiagram geeft een overzicht van het totale nieuws. In tabel 1 geven we een overzicht van de aandacht voor de vijf vormen van nieuws in de verschillende dagbladen. Een aantal dingen vallen op:

- *NRC Handelsblad*, het *Nederlands Dagblad* en het *Reformatorisch Dagblad* zijn het meest inhoudelijk georiënteerd met meer dan 60 procent van het nieuws over inhoudelijke zaken. De minste focus op inhoudelijke kwesties vinden we in de *Dag* en *Algemeen Dagblad*;
- De dagbladen die het meest gericht zijn op issue nieuws besteden relatief het minste aandacht aan berichten over steun en kritiek. In *Dag* is deze nieuwsvorm relatief het vaakst terug te vinden (30 procent). Ook in *Trouw*, *Algemeen Dagblad* en *NRC Next* beslaat deze vorm van nieuws ruim een kwart van de totale berichtgeving.
- Evaluatieve uitspraken vinden we het meest terug in *Metro*, *Algemeen Dagblad* en *Dag* en het minst in het *Nederlands Dagblad*.
- In *Dag* zijn nauwelijks uitspraken te vinden over het succes en falen van betrokkenen. *De Telegraaf* en *de Volkskrant* besteden relatief de meeste aandacht aan deze vormen van nieuws.

Tabel 1. **Aandacht voor soorten nieuws in de dagbladen**

	Issue nieuws		Steun & kritiek		Succes & falen		Evaluaties		Labels		Totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
de Volkskrant	493	52.5	200	21.3	52	5.5	129	13.7	65	6.9	939	100
NRC Handelsblad	352	59.4	118	19.9	28	4.7	66	11.1	29	4.9	593	100
De Telegraaf	400	50.1	183	22.9	48	6.0	123	15.4	44	5.5	798	100
Trouw	512	54.0	236	24.9	42	4.4	119	12.5	40	4.2	949	100
Algemeen Dagblad	464	48.8	227	23.9	46	4.8	158	16.6	55	5.8	950	100
NRC Next	207	54.0	94	24.5	20	5.2	43	11.2	19	5.0	383	100
Spits	318	52.2	137	22.5	29	4.8	101	16.6	24	3.9	609	100
Metro	293	51.1	124	21.6	21	3.7	107	18.7	28	4.9	573	100
Dag	131	48.5	77	28.5	5	1.9	44	16.3	13	4.8	270	100
Nederlands Dagblad	270	59.3	92	20.2	21	4.6	47	10.3	25	5.5	455	100
Reformatorisch Dagblad	437	57.8	155	20.5	28	3.7	96	12.7	40	5.3	756	100
het Parool	286	57.7	109	22.0	24	4.8	64	12.9	13	2.6	496	100
Totaal	4163	53.6	1752	22.5	364	4.7	1097	14.1	395	5.1	7771	100

3.4. Issuenieuws

In de vorige paragraaf zagen we dat ruim de helft van alle berichtgeving gaat over inhoudelijke zaken. Een logische vervolgvraag is dan waar dat inhoudelijke nieuws over gaat. In feite kunnen we de berichtgeving onderverdelen in twee inhoudelijke thema's: uitspraken die gaan over Wilders en zijn film (de mogelijke gevolgen van de film van Wilders etc.) en de inhoudelijke aspecten rond islam en moslims (islam als foute godsdienst, moslims die zorgen voor criminaliteit en niet integreren etc.). Over het geheel gerekend gaat 77% van de uitspraken over Wilders en de aangekondigde film, 23% gaat over de islam en over moslims. De dagbladen richten zich dus vooral op Wilders en de verwickelingen rond zijn film, veel minder op de discussie over inhoudelijke aspecten van de islam. Dat is opvallend als wordt bedacht dat Wilders met zijn film vooral het debat over de islam wilde openen. In de onderstaande tabel is weergegeven welke actoren iets zeggen over de twee thema's zoals hierboven omschreven.

Tabel 2. Uitspraken over Wilders en de film en Islam en Moslims afkomstig van verschillende bronnen in het nieuws

	Wilders en film		Islam en moslims		Totaal	
	Aantal	Richting	Aantal	Richting	Aantal	Richting
Wilders	216	0.72	203	-0.58	419	0.09
Politiek	273	-0.29	44	-0.23	317	-0.28
Deskundigen	746	-0.26	188	-0.13	934	-0.23
Burgers	223	-0.12	77	-0.38	300	-0.19
Totaal	1458	-0.10	512	-0.35	1970	-0.16

Uit de tabel blijkt dat alleen Wilders bijna evenveel in het nieuws komt met uitspraken over de Islam als over zijn film (203 versus 216 keer). Zijn punt is wel duidelijk: hij is voor zijn film en tegen islam. De andere bronnen zijn genuanceerder. Interessant is bv dat de politiek vooral reageert op de film en het nauwelijks heeft over de Islam (273 keer over de film, 44 keer over de islam). De politiek is negatief over Wilders en de film, maar ook redelijk negatief over de Islam en moslims. De deskundigen, de direct betrokkenen of mensen die vanuit hun professie een mening wordt gevraagd door de journalisten, zijn het meest gematigd in toon. Redelijk negatief ten aanzien van Wilders en de film en slechts licht negatief over Islam en Moslims. De Burgers daarentegen zijn uitgesprokener tegen de islam en moslims (-.38) en slechts licht negatief over Wilders en de film (-.12).

4. Steun en kritiek

Zoals hierboven naar voren kwam gaat het inhoudelijke nieuws voor een groot deel over de film en over Wilders. Naast dit inhoudelijke nieuws gaat bijna een kwart van de berichtgeving over de steun en kritiek voor de verschillende actoren (n=1752). In deze paragraaf gaan we hier nader op in.

4.1. Wie heeft kritiek op wie?

Eerder beschreven we de belangrijkste actoren die in de berichtgeving naar voren komen. Naast Wilders zijn dat 'de politiek', 'de media', 'deskundigen' en 'burgers'. In tabel 3 staat weergegeven hoe zij elkaar onderling bekritisieren of steunen.

Tabel 3. Steun en kritiek tussen verschillen betrokken actoren

	Politiek		Wilders		Media		Experts		Burgers		Totaal	
	N	R	N	R	N	R	N	R	N	R	N	R
Politiek	106	-0.1	252	-0.4	1	-1	84	0.2	28	-0.2	471	-0.2
Wilders	104	-0.3	14	-0.2	0	0	164	-0.2	39	-0.4	321	-0.3
Media	0	0	1	0	1	1	4	0.8	0	0	6	0.7
Deskundigen	92	0	333	-0.4	3	1	221	-0.2	34	-0.1	683	-0.2
Burgers	31	-0.6	174	-0.5	1	1	35	0.1	30	0.1	271	-0.3
Totaal	333	-0.2	774	-0.4	6	0.7	508	-0.1	131	-0.2	1752	-0.3

In de rijen staan de actoren die kritiek uiten, in de kolommen de actoren die deze ontvangen. Ofwel: de politieke actoren laten zich in de berichtgeving 252 maal uit over Wilders. Zij doen dat in vooral kritische termen (-0.4). De politiek betrokkenen richten zich veelvuldig richting Wilders. Andersom gebeurt dat in mindere mate (104 maal) en iets minder kritisch (-0.3). Veel vaker uit Wilders kritiek op de experts (164; -0.2) van wie hij zelf ook de meeste kritiek terugkrijgt (333; -0.4). Burgers zij het meest kritisch ten aanzien van Wilders. In 174 uitspraken laten zij hun ongenoegen (-0.5) weten over Wilders. Nog kritischer zijn zij overigens tegenover de andere politici (-0.6) zij het in aanzienlijk minder uitspraken (31 maal).

4.2. Evaluaties

Een speciale vorm van kritiek zijn de evaluatieve uitspraken. Bij steun en kritiek gaat het om uitspraken in het nieuws waarin bijvoorbeeld staat dat Balkenende zich niet kan vinden in de standpunten van Wilders. Bij evaluaties gaat deze kritiek een stap verder. Immers, er wordt een vergelijking getrokken met een 'ideaal'. Het is een moreel geladen uitspraak. Het citaat 'Balkenende is laf' (*Metro*, 5 maart 2008) afkomstig van Wilders is een voorbeeld van een dergelijke uitspraak.

Deze vorm van uitspraken onderscheiden we omdat hierbij de rol van media ook interessant kan zijn. In de vorige tabel zagen we dat de media zich vrijwel nooit direct richten tegen Wilders (een enkele keer daargelaten). Wanneer het gaat om evaluatieve uitspraken komen de kranten wel in beeld. Sterker nog, zij evalueren Wilders verreweg het vaakst (335 keer) en negatief (-0.5). De overige politieke actoren richten vooral direct tegen Wilders en evalueren hem ook nog 41 maal en negatief (-0.7). Hetzelfde beeld zien we bij deskundigen en burgers.

Tabel 4. Evaluaties in het nieuws tussen de betrokken actoren onderling

	Politiek		Wilders		Media		Experts		Burgers		Totaal	
	N	R	N	R	N	R	N	R	N	R	N	R
Politiek	20	-0.1	41	-0.7	0	0	18	0.3	1	1	80	-0.3
Wilders	39	-1	9	0.2	0	0	15	-0.8	2	-1	65	-0.8
Media	179	-0.8	335	-0.5	1	0	152	-0.6	43	-0.7	710	-0.6
Deskundigen	11	-0.5	68	-0.7	0	0	24	-0.3	1	-1	104	-0.6
Burgers	31	-0.9	55	-0.6	0	0	30	-0.6	22	-0.3	138	-0.6
Totaal	280	-0.8	508	-0.6	1	0	239	-0.5	69	-0.5	1097	-0.6

De media zijn degenen die Wilders het vaakst negatief evalueren in de berichtgeving. Een volgende vraag is dan direct: in welk dagblad gebeurt dit het meest? In de volgende tabel gaan we hierop in. We hebben hierbij het aantal negatieve evaluaties weergegeven met daarbij de toon van deze evaluatie. Vervolgens hebben we ook gekeken hoe het aantal evaluaties zich verhoudt tot het totale aantal uitspraken gevonden in de krant. Met andere woorden: hoeveel van de berichtgeving in de krant wordt gewijd aan evaluaties van Wilders?

Tabel 5. Evaluaties van Wilders door de dagbladen zelf

	Aantal evaluaties	Richting	% van het totale nieuws
Algemeen Dagblad	53	-0.67	5,6
de Volkskrant	51	-0.40	5,4
Trouw	41	-0.51	4,3
Spits	39	-0.47	6,4
Metro	32	-0.56	5,6
De Telegraaf	30	-0.47	3,8
het Parool	26	-0.62	5,2
Reformatorisch Dagblad	20	-0.70	2,6
NRC Handelsblad	18	-0.19	3
NRC Next	14	-0.57	3,7
Nederlands Dagblad	7	-0.93	1,5
Dag	4	-1	1,5
Totaal	335	-0.54	5,4

In absolute getallen zijn de meeste evaluaties afkomstig van de journalisten van *Algemeen Dagblad*, gevolgd door *de Volkskrant*. De evaluaties in *Algemeen Dagblad* zijn aanzienlijk negatiever dan in *de Volkskrant*, respectievelijk -0,67 en -0,40. De minste evaluaties vinden we in *Dag* en het *Nederlands Dagblad*, maar deze uitspraken zijn wel aanzienlijk negatiever, respectievelijk -1,0 en -0,93. Wanneer we kijken naar het percentage dat de evaluaties uitmaken van het totaal aantal uitspraken in de krant, zien we dat *Spits* relatief de meeste evaluaties uit, gevolgd door *Algemeen Dagblad*, *Metro*, *de Volkskrant* en *het Parool*. Deze dagbladen wijden meer dan 5 procent van het totale nieuws aan negatief geladen evaluaties van Wilders. De andere kranten besteden (aanzienlijk) minder aandacht aan evaluaties over Wilders. Zowel in *Dag* als het *Nederlands Dagblad* vertegenwoordigen de evaluaties slechts 1,5 procent van het totale nieuws. Tenslotte valt ook het kleine aantal evaluaties in *NRC Handelsblad* op, evenals de minder kritische richting van deze uitspraken.

4.3. Inkleuring van het nieuws

De inkleuring van het nieuws gaat eveneens vooral over de rol van de dagbladen. Het gaat hierbij om de labels of eigenschappen die in de berichtgeving worden meegegeven aan de betrokkenen in de Wilders affaire. In deze paragraaf kijken we naar de verschillende eigenschappen en labels die worden toegeschreven aan de betrokkenen tijdens de affaire Wilders in de verschillende dagbladen. We onderscheiden hierbij de volgende categorieën: Wilders, de koranfilm, islam en moslims. In totaal worden er 365 eigenschappen of labels gegeven aan personen of issues in het nieuws. 53 positieve labels hebben we getraceerd en 311 negatieve. “Nette film”, “mild”, “zorgvuldig”, “mooi” zijn voorbeelden van positieve eigenschappen en labels. “Laf”, “nazi”, “Mozart van de xenofobie” zijn voorbeelden van negatieve eigenschappen en labels die worden toegekend aan de betrokkenen. In onderstaande tabel gaan we nader in op de negatieve labels en eigenschappen zoals getraceerd in de berichtgeving. De tabel geeft weer in welke krant deze worden toegeschreven aan wie.

Veruit de meeste negatieve labels/eigenschappen worden toegeschreven aan Wilders, ruim 40 procent, gevolgd door de labels voor de koranfilm. De islam wordt in ruim 15 procent van de gevallen geassocieerd met een negatief label of eigenschap. Opvallend genoeg worden moslims nauwelijks in verband gebracht met negatieve labels en eigenschappen.

Tabel 6. Labels en eigenschappen in het nieuws

	Wilders		Koranfilm		Islam		Moslims		Overige		Totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
de Volkskrant	21	39,6	20	37,7	5	9,4	0	0	7	13,2	53	100
Algemeen Dagblad	20	47,6	11	26,2	5	11,9	0	0	6	14,3	42	100
Reformatorisch Dagblad	11	30,6	10	27,8	13	36,1	1	2,8	1	2,8	36	100
De Telegraaf	12	34,3	17	48,6	1	2,9	1	2,9	4	11,4	35	100
Trouw	10	33,3	5	16,7	11	36,7	2	6,7	2	6,7	30	100
Metro	11	47,8	6	26,1	0	0	0	0	6	26,1	23	100
NRC Handelsblad	5	22,7	10	45,5	5	22,7	0	0	2	9,1	22	100
Spits	8	40	7	35	0	0	0	0	5	25	20	100
Nederlands Dagblad	13	81,3	0	0	3	18,8	0	0	0	0	16	100
NRC Next	7	46,7	5	33,3	3	20	0	0	0	0	15	100
Dag	2	20	3	30	2	20	0	0	3	30	10	100
Parool	7	77,8	2	22,2	0	0	0	0	0	0	9	100
Totaal	127	40,8	96	30,9	48	15,4	4	1,3	36	11,6	311	100

Wanneer we kijken naar de kranten dan zijn de meeste labels te vinden in *de Volkskrant*, gevolgd door *Algemeen Dagblad* en het *Reformatorisch Dagblad*. In het *Parool*, *Dag* en *NRC Next* vinden we aanzienlijk minder negatieve labels terug. In alle dagbladen worden vooral negatieve labels en eigenschappen toegeschreven aan Wilders en zijn film. Alleen in *Trouw* en *Dag* worden evenveel negatieve labels/eigenschappen toegeschreven aan de Islam en Moslims.

4.4. Media en labels/eigenschappen voor Wilders en Fitna

Als we kijken van wie de labels/eigenschappen afkomstig zijn, dan zien we dat veruit de meeste eigenschappen/labels afkomstig zijn van de media zelf (120 maal), gevolgd door de burgers (91 maal) en de politiek (34 maal). De journalisten schrijven in totaal 105 maal negatieve labels of eigenschappen toe aan Wilders en de koranfilm.

In tabel 7 gaan we nader in op de uitspraken waarin negatieve labels of eigenschappen voorkomen en kijken hoe deze uitspraken verdeeld zijn over de verschillende dagbladen. Hierbij kijken we allereerst naar het aantal uitspraken met negatieve labels/eigenschappen voor zowel de koranfilm als Wilders. In de laatste kolom vermelden we hoe deze uitspraken zich verhouden tot het totale nieuws zoals in de krant gepubliceerd. Oftewel, het percentage van het totale nieuws dat de uitspraken met een negatief label of eigenschap over Wilders en Fitna vertegenwoordigt in het totale nieuws.

Tabel 7. Labels en eigenschappen toegeschreven aan Wilders en Fitna

	Wilders	Fitna	Totaal	% van het totale nieuws
de Volkskrant	21	20	42	4,4
Algemeen Dagblad	20	11	31	3,3
De Telegraaf	12	17	25	3,6
Reformatorisch Dagblad	11	10	21	2,8
NRC Handelsblad	5	10	15	2,5
Trouw	10	5	15	1,6
Metro	11	6	17	3
Spits	8	7	15	2,5
Nederlands Dagblad	13	0	13	2,9
NRC Next	7	5	12	3,1
Het Parool	7	2	9	1,8
Dag	2	3	5	1,9
Totaal	127	96	223	2,9

In totaal wordt in 223 (bijna 3 procent) van de nieuwsuitspraken een label gekoppeld aan een betrokken actor. Veruit de meeste uitspraken zijn te vinden in *de Volkskrant* (42), gevolgd door *Algemeen Dagblad* (31) en *De Telegraaf* (25), terwijl in *Dag* en *het Parool* de minste uitspraken van dit kaliber terug zijn te vinden met respectievelijk 5 en 9 keer. Relatief gezien vertegenwoordigen de uitspraken in *de Volkskrant* veruit het meeste nieuws: 4,4 procent. De uitspraken in *De Telegraaf* zijn goed voor 3,6 procent van het nieuws, terwijl de uitspraken in *Dag* en *het Parool* nog geen 2 procent van het totale nieuws vertegenwoordigen.

5. Conclusies

De berichtenstroom over Geert Wilders en Fitna kende een geheel eigen dynamiek. Nadat op 28 november via een nieuwsbericht in *De Telegraaf* bekend werd dat Wilders een anti-koran film zou gaan vertonen in januari, werd een opvallend golvende nieuwsstroom ontketend. Na een piekmoment verslaptte de aandacht weer, om een paar weken later wederom op te veren. In totaal waren er vier van die aandachtsgolven die bovendien steeds hoger werden. Naarmate de tijd verstreek en de film nog niet was vertoond, werden er meer en meer krantenkolommen ingeruimd voor de kwestie. Van de twaalf kranten besteedden vooral *de Volkskrant*, het *Reformatorisch Dagblad*, *De Telegraaf* en *Trouw* relatief gezien veel aandacht aan Fitna; gezamenlijk 46,6 procent van het nieuws.

De opbouw van de berichtenstroom was opvallend. Aan iedere nieuwsgolf ging 'nieuw' nieuws vooraf. In feite kun je spreken van een viertal mogelijke 'mini-hypes', zij het dat in het onderzoek niet direct duidelijk is dat er sprake was van een (media) hype. In het onderzoek onderscheiden we twee kenmerken van een hype. Het eerste kenmerk, een toename van achtergronden en opinies zonder 'nieuw' nieuws, is niet terug te vinden in de berichtgeving. Alle pieken worden weldegelijk voorafgegaan door een aantal nieuwsberichten. Het tweede kenmerk, de actie-reactie keten die ontstaat, is wel terug te vinden in het nieuws. Naarmate de tijd verstrijkt is slechts weinig nieuws over Wilders danwel zijn film genoeg om steeds heftiger reacties op te roepen, uitgedrukt in een toename van het aantal achtergronden en opiniestukken.

Inhoudelijk gezien was de berichtgeving opvallend wanneer we kijken naar de verdeling van nieuws, achtergronden en opinie. Waar normaal gesproken in andere langslappende nieuwsonderwerpen aan het begin vooral het nieuws overheerst en daarna overvloeit in meer achtergronden en opiniestukken, had de Fitna-affaire een heel eigen karakter. Parallel aan de aandachtspieken bleef het nieuws namelijk de boventoon voeren. Aan elke grote aandachtsgolf met achtergronden en opinie gaat een opleving van nieuwsberichten vooraf. In principe spelen de media hier de rol die van hen verwacht mag worden: nieuws wordt gevolgd door achtergrond en duiding. Wanneer we kijken naar de actie reactie dynamiek van de affaire dan zien we dat de andere politieke actoren steeds reageren op Wilders. Als er geen nieuws is, dan blijft het ook aan de kant van de politiek stil. Komt Wilders echter opnieuw in het nieuws met de film, dan reageren de politieke actoren ook, en naarmate de tijd verstrijkt ook steeds heftiger.

Hoewel net iets meer dan de helft van de totale berichtgeving inhoudelijk nieuws betreft, draaide de inhoud niet om wat Wilders volgens eigen zeggen beoogde met de film: een debat over de vermeende 'haatdragende' verzen in de koran en 'gewelddadige' islam. De berichtgeving ging daarentegen met name over Wilders en de gevolgen van zijn film. De rolverdeling van de betrokken actoren in deze inhoudelijke discussie is ook opvallend. Wilders reageerde vooral positief ten opzichte van Fitna en negatief ten opzichte van de islam en de Koran, terwijl de politiek en andere betrokkenen zich hoofdzakelijk negatief uitlaten over Wilders en zijn film en nauwelijks spreken over Islam en Moslims.

Wilders kreeg van direct betrokkenen – bijvoorbeeld critici zoals Doekle Terpstra en Nederland Bekent Kleur, deskundigen, moslims en belangenorganisaties – de meeste kritiek. De dagbladen hebben zelf geen directe kritiek op Wilders, maar evalueren hem wel het meeste negatief. Met name *Algemeen Dagblad* en *de Volkskrant* evalueren hem negatief.

Ook wanneer het gaat om de inkleuring van het nieuws, het toekennen van labels en eigenschappen aan betrokken actoren, spelen Wilders en Fitna de hoofdrol. Zij worden veruit het vaakst met negatieve woorden geassocieerd. Daarna volgt op afstand de islam. Moslims worden maar marginaal met negatieve termen in verband gebracht. De berichten in *de Volkskrant* bevatten de meeste negatieve associaties.

Wanneer alle elementen op een rij worden gezet, is de eigen dynamiek van de Fitna-kwestie vooral opvallend. De betrokkenen zijn allen in een vast rollenpatroon verwickeld die bij het minste of geringste 'nieuws' opnieuw en in steeds intensere mate naar voren komt. De gegevens laten zien dat de rol van media hierbij interessant is. Aan de ene kant voeren zij hun taak uit om nieuws van achtergrond te voorzien en te duiden. Aan de andere kant kun je je afvragen in hoeverre het hierbij gaat om daadwerkelijk nieuw nieuws of het herkauwen van hetgeen al bekend was, wat neigt naar het uitmelken van een reeds onstane situatie. In hoeverre zijn het de journalisten die de politici steeds vragen naar 'nieuwe informatie' of bieden zij slechts een platform aan hen die zich genoodzaakt voelen hun mening publiek te maken? In hoeverre kun je hierbij spreken van een 'media' hype, een 'politieke' hype of 'maatschappelijke' hype? Deze vragen kunnen slechts beantwoord worden wanneer de dynamiek van een groot aantal van dergelijke kwesties nader wordt geanalyseerd en vergeleken.